

Medve Anna – B. Nagy Ágnes –  
Szépe György (szerk.)

## **Anyanyelvi nevelési tanulmányok II.**

(Iskolakultúra-könyvek 30.)

Pécs, 2006. 248 p.

Az *Anyanyelvi nevelési tanulmányok* 2005-ben megjelent I. kötetének bevezetőjében Szépe György a jövőre vonatkozóan a következőket írja: „Nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő, de azt már tudjuk, hogy mi milyen lépéseket tartunk fontosnak az anyanyelvi nevelés iskolai (és nemcsak iskolai) gyakorlatának, valamint a nevelőképzésnek a fejlesztésében.” (B. Nagy Ágnes – Szépe György [szerk.] *Anyanyelvi nevelési tanulmányok I.* Pécs, 2004. p. 12.)

Ennek a biztos tudásnak a birtokában nem lehetett kétséges, hogy a téma tovább tárgyalandó, s a most megjelent II. kötet ténylegesen tovább tágítja a horizontot ennek az interdiszciplináris szakterületnek a nyelvészeti, alkalmazott nyelvészeti tárgyalásán túlmenően az általánosabb neveléstudományi kérdések, a pszicho- és szociolingvisztika, valamint a magyar mint idegen nyelvi szemlélet irányában. A kötetben megjelenik egy új műfaj is, a szemle, amely ezúttal egy – az anyanyelvi nevelés megújítását célzó – új tananyag bemutatását szolgálja. A 12 szerző többsége ebben a kiadványban is a pécsi Nyelvtudományi Doktori Iskola Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Programjához kapcsolódik. A kötet szerkesztése az előzőhöz hasonlóan megmarad a betürendes kialakításban, a tanulmányok egymással több ponton is érintkező témakörei a tematizálás későbbre halasztását igénylik. Ugyanakkor egyre határozottabban körvonalazódnak a Szücs Tibor tanulmányának mottójául szolgáló Móra-idézetben igen képszerűen megfogalmazott konfliktus – „*Grammatika ... a legrémesebb országok egyike, amelyek Pedagógiában található*” – feloldásának módozatai.

A kötet első tanulmányában Baumann Tímea *Mezővári gyermekek nyelvi szocia-*

*lizációja (az additív kétnyelvűség esélyei a kárpátaljai magyarság körében)* (pp. 7–26) cím alatt az ukrán nemzetállam szintiszta magyar településeit reprezentáló Mezővár gyermekeinek nyelvi szocializációs esélyeit kutatja. Az R. Brubaker által vázolt hármasszféra-összefüggésrendszer (a nemzetállam, a benne élő kisebbség és a kisebbség anyaországának nemzeti identitása) tovább bonyolódik azzal, hogy Ukrajna mint szovjet utódállam ebben a relációban saját nemzeti identitását is erősíteni kívánja. Az ebből fakadó kisebbségpolitika következményeit a viszonylag nagyobb számú orosz népesség mellett többek között a magyarnak is viselnie kell. A vizsgált faluban a szülők generációja még oroszul tanult, az ukránt alig ismeri. Mind az óvodában, mind az iskolában az anyanyelv megőrzésének programja valósul meg, s bár folyik az ukrán nyelv oktatása is, a nem kielégítő feltételek (tanárhiány, tantervihiány és eszközhiány) miatt nem elég hatékony. A szerző megállapítja, hogy a mezővári gyermekek – talán éppen az ukrán nemzetállam szándékos szegregációs politikája miatt is – egynyelvűek maradnak. Ebben az anyaállam szerepét is negatívan ítéli meg, amennyiben szerinte Magyarország *a magyar nyelvben való megmaradás, valamint a kétnyelvűség és a nyelvcsere kiküszöbölése* mellett érvel.

A következő két tanulmány B. Nagy Ágnes és Medve Anna (*Generatív mondattan az oktatásban I. Egyszerű mondatok elemzése középiskolában*) (pp. 28–56), illetve B. Nagy Ágnes és Farkas Judit (*Generatív mondattan az oktatásban II. Összetett mondatok elemzése középiskolában*) (pp. 57–75) tollából a középiskolai anyanyelvi nevelés megújításának témakörében az I. kötetben leírt modell gyakorlati alkalmazásának kifejtését tartalmazza. Ez a két cikk a kötet végén, a recenziótanulmányban ismertetett generatív grammatikai gyakorlókönyvben bemutatott modellnek a középiskolai alkalmazhatóságát fejti ki, ugyanakkor jól illeszkedik Bánréti Zoltán programjához is (*Nyelvtan, kommunikáció, irodalom tizenéveseknek*). Így tehát közel ke-

rül ahhoz a célhoz, hogy egy egységes eszköztárral dolgozó modell jöjjön létre, amely nemcsak a tanárképzésben, továbbképzésben és a doktori képzésben jelenik meg, hanem középiskolai alkalmazása is megvalósulhat. Ennek a célnak az eléréséhez a szerzők *egyszerűsített formalizmussal és kevésbé árnyalt szemantikai értelmezéssel* könnyítik az egyetemi tananyagban bemutatott, teljességre törekvő szintaxist. Az előíró jellegű hagyományos nyelvtanoktatással szemben a szerzők által felvázolt módszer arra a kérdésre keresi a választ (leíró jelleggel), hogy melyek a magyar mondat jólformáltsági kritériumai, vagyis hogyan és miért éppen úgy használja fel az anyanyelvi beszélő a magyar mondat szerkezet nyújtotta lehetőségeket. Az anyanyelvi beszélő intuícióját feltáró és a jólformáltságot igazoló ágrajzok mellett fontos szerepet kap a lexikon mint a generatív grammatika alkotóeleme, amely az ágrajz által ki nem fejezhető mondatrészi szerepeket határozza meg. A generatív grammatika megoldást kínál a hagyományos iskolai nyelvtanban nem kezelhető problémákra is, például az egyszerű és összetett mondatok közötti átfedések kérdésére. A választ a nem a jelentésből, hanem a formából kiinduló generatív grammatikai szemléletben gondolják megtalálni a szerzők. Ez a szemlélet képes kielégítően elkülöníteni a mellérendelő és az alárendelő mondatokat is. A két tanulmány igazolni látszik azt, hogy a generatív grammatika eredményeire alapozott középiskolai tananyag koherens, továbbá a hagyományos nyelvtan által homályban hagyott kérdésekre könnyen áttekinthető feleleteket ad.

Dóla Mónika *Nyelvi kreativitás és nyelvi emlékezet. A magyar mint idegen nyelvi szemlélet az anyanyelvi nevelésben* (pp. 75–90) című tanulmánya a magyar mint anyanyelv és a magyar mint idegen nyelv közötti lehetséges kapcsolódási pontokat keresi. Ezeket a pontokat a generáló szabályok megismerése és a formulaszerű nyelvhasználat vizsgálata alapján kívánja megtalálni. Elgondolása helyénvaló, ám az elméleti megközelítésen

túl gyakorlati megoldásai nem vezetnek el a valódi nyelvmegismeréshez – éppen az anyanyelvoktatás hagyományos grammatikán nyugvó módszerei miatt. A valódi megoldás végül is B. Nagy, Farkas és Medve újításaiban rejlik, hiszen ennek az új szemléletnek és látásmódnak a kifejlesztése nélkül az anyanyelvi nevelés alanyai nem képesek a Dóla által feltett oknyomozó kérdésekre válaszolni.

Farkas Judit *Egy felsőoktatásban használható digitális nyelvészeti oktatóprogram*-ot (pp. 91–106) ajánl a nemcsak tartalmilag, de formailag is megújítandó anyanyelvi oktatás számára. Felhívja a figyelmet a PowerPoint által kínált változatos lehetőségekre mint a modern kori programozott oktatás egy lehetséges változatára, amely nemcsak formai szempontból jelent megújulást, hanem megkönnyítheti az átvezetést a hagyományos (középiskolai) grammatikaoktatásból a generatív szemléletű oktatási modellbe. A közoktatásban kívánatosnak látszó szemléletváltás bekövetkeztéig áthidaló megoldásnak kitűnő gondolat az elsőéves egyetemisták képzésére.

Kálmán László *Iskolai nyelvi nevelés Antal László szellemében* (pp. 107–15) című tanulmányában emlékeztet Antal Lászlónak a hagyományos nyelvtannal szembeni szelíd, de határozott ellenkezésére. Antal iskolai nyelvtana nem a szabályok megtanítását, hanem a nyelvérzék fejlesztését tűzte volna ki célul. A szerző szemrehányást tesz a nyelvész-társadalomnak amiatt, hogy Simonyi eszméihez hasonlóan Antaléit is ignorálják. Két területet emel ki konkrétan is. Az egyik az infinitívusz ügye, amely Antal meglátása szerint nem egyszerűen az igenevek egyike, hanem külön szófaj. A másik a mondat szerkezet kérdése, ahol a függőségi felfogás helyett az összetevős vagy a szintagma-alapút javasolja. Kálmán a tankönyvszerzők figyelmébe ajánlja a Simonyi Zsigmond és Antal László által képviselt szemléletmódot mint vezérlő elvet.

Oláh Örsi Tibor *A nyelvi hiányelmélet* (pp. 116–36) fogalom alatt összefoglalt jelenség-

együttes körültkintő és alapos vizsgálatának eredményeiről számol be, melynek során több olyan új szempontot is figyelembe vesz, amelyek a 20–30 évvel ezelőtti átfogó pedagógiai méréseknek még nem voltak részei. A felmérés egyrészt követi a korábbi elveket, ugyanakkor valóban újszerű, a nyelvi oldalt erősítő szempontokkal gazdagítja őket, figyelembe véve a társadalmi szerkezet változásait és kiemelve a nyelvi elvonatkoztató képesség szerepét a nyelvi hátrány leírásában. A szerző a mérés során vizsgálja a nyelvi megnyilvánulás alapját képező tényezőket: a nyelvi állományt, amelyből a nyelvhasználó építkezik, és a képi elemeket, amelyeket leír; továbbá a nyelvhasználat kompetenciáját, valamint a megnyilatkozás formáit. Megállapítja, hogy a közoktatásban nem romlás, hanem a különbségek kiéleződése tapasztalható, amelyben egy új tényező – az *elhanyagoló attitűd* – játszik nagy szerepet. Az absztrakciós képesség magasabb foka jobb iskolai eredményeket vonz, a hátrányok azonban a megfelelő oktatási-nevelési időszakban és egy megfelelő nyelvi fejlesztési program segítségével kiküszöbölhetők. A nyelvi hátrány tehát szociális és nevelési végeredmény, amely megváltoztatható, gyengíthető.

Szabó Veronika *Komplexitásra építő gyakorlat az anyanyelvi nevelésben* (pp. 137–50) című munkája új elemekkel gazdagítja az anyanyelvi nevelés megújításának kialakuló koncepcióját. Felveti, hogy a tartalmi megújulás mellett a pedagógiai eszközrendszer reformja is elodázhatatlan. A nyelvészeti modellek közül egyrészt nem zárna ki a hagyományos nyelvtan eszköztárát, másrészt viszont a nyelvtörténet, az alkalmazott nyelvészet, a pszicholingvisztika és a szociolingvisztika mellett egyfajta kontrasztív nyelvészeti eszköztár bevetését is hasznosnak tartja, elsősorban az anyanyelvi és idegen nyelvi ismeretek összevetésével. Ahogyan Oláh Örsi Tibornak az a meglátása, hogy a nyelvi absztrakciós képességek meghatározóak az iskolai előrehaladás egészében, Szabó a többi műveltségterület

felelősségét is fontosnak tartja az anyanyelvi kompetencia fejlesztésében. Hiányolja a modern technikát (PowerPoint, fordított szöveg, sms) a nyelvtan oktatásában. A tanulmány második felében ezeken az új elgondolásokon alapuló feladatsorokat tesz közzé.

Szinger Veronika *Az iskoláskorú testvér mint példakép a kisgyermek literációs tevékenységében* (pp. 151–64) címmel közreadott tanulmányában az anyanyelvi nevelésnek arról az előkészítő fázisáról értekezik, amely döntően a családban zajlik a szülők és az iskoláskorú testvér mint mintaadó személyek indirekt közreműködésével. Ebben az értelemben a kisgyermek idősebb testvérét utánozza, illetőleg a szülők olvasással kapcsolatos viselkedését (például meseolvasás, könyvekkel való ellátottság) veszi mintául. A 11 óvodában elvégzett mérés során a szülők és az óvodapedagógusok válaszai alapján kiderült, hogy az utánzásban a rajzolás és a (kvázi) írás a preferált terület. A mesehallást és meseolvasást érintő kérdésekre adott válaszokból arra lehet következtetni, hogy a kisgyermek már az olvasás megtanulása előtt értő olvasóvá válik. Az otthoni gyerekkönyvek számát illetően a szülők írásbeliséggel kapcsolatos attitűdje, a közkönyvtár használatát illetően pedig a testvér könyvtárhasználati szokásai vannak nagyobb hatással a kisgyermekre. A statisztikai vizsgálatokból kiderül, hogy a nagyobb testvérnek a kisebb testvér írással kapcsolatos előismereteiben van igazolható hatása.

Szöllősy Éva *Szülői vélemények az alsó tagozatos anyanyelvi nevelésről: a tananyag tartalmának és a szülők szerepének elemzése egy fővárosi felmérés alapján* (pp. 165–201) című tanulmányában két olyan szociológiai ihletettségű, de szakmai elemekre épülő pedagógiai felmérés eredményeit írja le, amelyek egyrészt a szülők anyanyelvi oktatással kapcsolatos elvi elvárásait, másrészt a gyermek otthoni gyakorlati támogatásának mennyiségét és módját firtatták. Általános tanulság, hogy a szülők az *elemi dolgok alapos elsajátíttatását várnák az iskolától*, ugyan-

akkor elismerik a szülői ház támogató közreműködésének szükségességét is. Az elvárások között tartalmi szempontból az első helyek egyikén szerepel a néma és értő olvasás, a szóbeli kifejezőképesség megfelelő szintre fejlesztése (az írásbeliséggel szemben), valamint az egyszerű nyelvtani ismeretek elsajátítása. Az olvasás szeretetére nevelés a középmagyarban, a modern kor eszközeinek (számítógép, sms) igényes alkalmazása pedig a lista végén található.

Szűcs Tibor *A magyar szakos kiegészítő (levelező) tanárképzésről* (pp. 202–12) számol be. A program elméleti megalapozása nyelvészeti-társadalomtudományi vonatkozásban Szépe György professzor, az irodalmi programot illetően pedig Kulcsár-Szabó Ernő professzor nevéhez fűződik. A 90-es évek közepén megtervezett s – mint utóbb kiderült – a bolognai elvárásoknak is elébe menő képzési terv főiskolát végzettek számára készült azzal az alapfeltevéssel, hogy megújítsa a felsőoktatást, a tanárképzést, és mentes legyen az olykor elkerülhetetlennek látszó ismétlésektől. Az *extenzív teljesség helyett az intenzív elmélyedést* választja, és valódi újdonságokkal szolgál: a törzsképzés súlypontjai a generatív mondattan és a gyakorlati kérdések didaktizált feldolgozása. A társtudományok (szemiotika, közvetlen emberi kommunikáció, kulturális antropológia, szociálpszichológia) tekintetében kévéssé építhet a főiskolai tanulmányokra, de a nyelvtudományi tantárgyak körében is tud újdonságokkal szolgálni. A program ismertetését az eredeti tanterv aktualizált változatának táblázatos leírása zárja.

A kötet újdonsága Laczkó Tibor recenziótanulmánya *Alberti Gábor – Medve Anna: Generatív grammatikai gyakorlókönyv I–II.* című, a kötetben többször hivatkozott munkájáról (pp. 213–44). Laczkó a személyes érintettség jogán is ír, hiszen az ismertetett könyv egyik fejezetének társszerzője, továbbá ő maga is tanítja – mind angolul, mind magyarul – azt az elméletet, amely modelljük alapjául szolgált. A mű egyetemi tankönyv,

amely a chomskyánus magyar mondattan oktatását alapozza meg az irányzat újabb változatának, a minimalista programnak a figyelembevételével. A könyv számára alapmű a *Strukturális magyar nyelvtan* (szerk. Kiefer Ferenc, 1992) mondattani kötete. A recenziótanulmány szerzője lényegi észrevételeiben kiemeli a munka erőseit, javaslatot tesz egyes kérdések továbbgondolására, s kritikai megjegyzéseivel zárja az írását. Összefoglalásként méltatja azt a hatalmas vállalkozást, amelynek eredményeképpen ez a hiánypótló munka létrejött. Reményei szerint a tankönyv érdeklődők széles táborát nyeri meg az igényes nyelvészeti vizsgálatának.

Szende Virág

Ciceu Anton – Csicsó Antal  
**Buchet – Bokréta (Moldvai magyar könyv)**

Gonda Könyvkiadó: Eger, 2006. 408 p.

„...*Én istenem, hová leszünk?/  
 Gyermekünk, s mi elveszünk...*”

Hét év telt el azóta, hogy a moldvai Bákó megyében Klézsén és Pusztinában, majd a következő évtől még négy faluban (Trunk, Külsőrekecsin, Somoska, Diószén) először részesülhettek magyar nyelvoktatásban csángómagyar gyermekek. 2003-ban pedig – mint azt már az 1997/36-os törvény is deklarálta – a magyar nyelv az állami közoktatás keretén belül először jutott óraszámhoz, s azok a tanulók, akiknek szülője állhatatosan kérvényezte, heti három órában ismerkedhetnek a magyar nyelvvel. *Ismerkedhetnek*, mondjuk, mert gyakran már nem is a szülők, hanem a nagyszülők nyelvével van szó. Moldvában – ahol a katolikusok lélekszáma 240 és 250 ezer közé tehető (1992-es adat) – a magyar nyelv csángómagyar dialektusait már csak 60–70 ezer ember beszéli (vagy érti) még valamilyen fokon. A hit és a nyelv valaha elválaszt-